

FONETIKA ETA FONOLOGIA

Arkaismoak			
	RS (1596)	Mikoleta (1653)	XX. eta XXI. mendeak
BOKAL SUDURKARIAK			
1a	<i>mîi, arzâi, ardâo</i>	<i>lau / launti [lâũti], arrautza / arrauntzea [arrâũtzea]</i>	-
BOKAL ARTEKO HERSKARI AHOSTUNAK			
2a	<i>ebagi, erigi, eugi, ja(i)gi, urtigi</i>	<i>ebagi, irigi, eugi, jaigi, urtigi, puxiga</i>	<i>ebei, eragi, puxiga...</i> baina: <i>euki</i>

Berrikuntzak			
	RS (1596)	Mikoleta (1653)	XX. eta XXI. mendeak
-E > -A			
1b	<i>lora, agura, lotsaga, gosa, oba, бага</i>	<i>auma, lora, бага</i>	<i>andra, basurda, bela...</i> <i>бага (Orozko)</i>
EUFONIAK: E+V > IV			
2b	-	<i>-ea: emasteak, adiskidea</i> baina: <i>ustia, ustiot, ustiosu</i>	<i>-ia: Nerbioi ibarra + Bizkaiko sortaldea</i> Orozko/Zeanuri: <i>guria, letxugia...</i>
TXISTUKARIEN NEUTRALTzea: Z > S, TS > TZ			
3b	Ondo bereizita, kasu bakan batzuetan izan ezik: <i>gustia, gastae, esac, ezkatu...</i>	<i>azala / asala</i> <i>bizarra / bissarra</i> <i>açia / asia</i> <i>syla / zyla</i> <i>oz / ossa / osza</i> <i>maza</i>	<i>lusie</i> <i>etzie</i>
HITZ HASIERAKO HERSKARI AHOSKABEAK			
4b	k: <i>kibel/gibel, galzer, geriza</i> t-: <i>tilista/dilista, dolara</i> p-: <i>berna</i>	k-: <i>kerexa, kalzerdi, korotza</i> t-: <i>tollare, titare</i> p-: <i>puxiga, pekatu, parkatu</i>	k-: <i>gastaiñak/kastaiñe, gereispie, kereixak, kiputze, kuntzurruna,</i> <i>kurtzie, kirtena</i> t-: <i>torre, titerie, toletie</i> p-: <i>parkatu, pekatue</i>

	HERSKARI AHOSTUNEN NAHASKETA D- / G-		
5b	<i>duztia/guztia</i>	<i>dustia, gedar, gei</i>	<i>duzti (UK)</i> <i>geitu (Sartalde)</i>
	/f/ HOTSIA		
6b	<i>farata</i>	<i>firua, frakak, fuerzea,</i> <i>forzadu, frijidu, faborea,</i> <i>fruteru...</i>	<i>faldie, fasille, filoa, fiñe, firue,</i> <i>frakak...</i>

IZEN MORFOLOGIA

Arkaismoak			
	RS (1596)	Mikoleta (1653)	XX. eta XXI. mendeak
	ABS PL -A + -AK > -AAK		
1a	<i>errekaak, markaak, marraak</i>	-ak: <i>lorak, alkandorak, zapatak, sillak, espatak</i> -aak > -eak: <i>pantofleak</i>	-ak: <i>alábak</i>
	GEN BOKAL ASIMILAZIORIK EZ: -A + -EN > -AEN		
2a	<i>loitzaen</i> baina: <i>uberen < *ubera-en</i>	<i>gorraensako</i> baina: <i>aumen, gasaben, kalsetenak</i>	-
	ABL ZAHARRA -REAN / -RIK		
3a	<i>urrutirean, onerean, eskurean, orretarean, zerurean</i> - <i>urrinerik</i> -	<i>garbienerean, ederrenean, surirean kalabriadareonik</i> - <i>Flandesik, Italiarik, Salamankarik, itsietarik</i> - <i>aitaganik, Peruganik, amoreaganik</i>	-rik esapide ihartuetan (<i>ferierik ferie</i>) edo denborazko balioa (<i>atzorik ona estot ikusi</i>) (Sartaldea) - -ganik (Nerbioi Ibarreko iparraldea, Txorierrik mendebala)

Berrikuntzak			
	RS (1596)	Mikoleta (1653)	XX. eta XXI. mendeak
	GEN SG / PL -EN		
1b	GEN sg -aren: <i>egitaiaren, balzaren...</i> GEN sg -aen: <i>deungeaen, justuriaen...</i> GEN sg -een: <i>laguneena</i> GEN sg -en: <i>deungen, buruen, otsoen (337), andreen, urteen, jaubeen...</i> GEN pl -en: <i>otsoen (347), jakindunen, goseen, lagunen...</i>	<i>amoren, uren, leien (sg)</i> <i>gausena, jaunenak, oiñen (pl)</i> baina: <i>jauneanak (sg)</i> (< * <i>jaunaenak</i>)	<i>semiena, idixena, astoana, lengosuena</i> baina: <i>alabiena / alabana</i>
	DEST -TZAT / -TZAKO		
2b	Beti <i>-(r)(en)tzat: beretzat, besterentzat, idientzat</i>	<i>enesat, jaunensat jaunensako, osasunensako</i> <i>otz onegasko, nigasko</i>	-tzako (Beg.): <i>alabientzako</i> -tzat (Buia): <i>alabientzat</i>
	ABL / PROS -TI(K) NAHASTUTA		
3b	Prosekutiboa ondo bereizita <i>aoti (355: “por la boca”)</i> <i>baeti (426: “por cedazo”)</i>	<i>nondik / norik bentanatik, ateti, launti, orti...</i>	<i>etzetik / etzitatik basotik / basoetatik</i> <i>-ti/-etati (Orozko)</i>
	MUGA ALATIBOA GIÑO		
4b	<i>inurria gino, lauzatu gino, danegino</i>	<i>atzerengo giño, arangiño</i>	<i>etzegiño / etzietagiño (Buia) basogiño / basoetagiño (Buia)</i> (Mungia, Nerbioi, Orozko)
	ERAKUSLEAK SG / PL BEREIZITA		
5b	-	<i>onek / onek/oneik orrek / ok? ak / aek</i>	<i>onek / oneik orrek / orreik ak / aik</i> (Hego-mendebalde osoa)
	PERTSONA IZENORDAIN ANALOGIKOAK		
6b	-	ABS <i>guek / guk</i>	-

ADITZ MORFOLOGIA

Arkaismoak			
	RS (1596)	Mikoleta (1653)	XX. eta XXI. mendeak
ADITZ IZEN ZAHARRA -ITE			
1a	<i>gordeiten, ideraiten, urteiten, izaiten, atsedeiten, jaiaiten, emaiten, edaraiten, emaiten</i>	<i>emoiten, idaraiten, isaiteko, iminiten</i>	<i>emoiten, igoiten, joiten, jaurteiten, urteiten</i> (Orozko)
ADITZ IZEN ZAHARRA -TZAITE			
2a	<i>arzaitea, arzaiten, (galzaigarri)</i>	<i>galsaiten, sarsaiten</i>	<i>batzaiten</i> (Orozko) [<i>artzeia, sartzeia</i> (Debagoiena)]
ADITZOINA			
3a	<i>agir zitean, asper lekiket...</i>	<i>adi sate, bior ekida, egin sidi, garbi esasus, geldi sate, konta ninzean, sufri esasu</i>	<i>gurot etor daitela</i> (Begoña) <i>aitie itxi dot umie esteiten otzitu</i> (Begoña)
1 P. SG. -T > -DA-			
4a	<i>dodana</i>	<i>doda, dodala, daquidala, diñoda</i>	<i>dodas doten</i>
2. P. PL. EZ BEREIZITA			
5a	<i>zagokez ezta(g)izu</i>	<i>dosu, sara, sagos, senguian</i>	<i>dosu / dosue sara / sarie saus / sausie</i>
-DE NORK PLURALGILEA			
6a	<i>daude</i>	<i>daude, eudea</i>	<i>deude/deure, euden/euren</i> (Sartaldea)
EDUKI-REN -AUKA- ERROA			
7a	<i>aukake, daukagunean, daukanari, dauko, daukat</i>	<i>daukat, daukasu, dauko, daukagusala, dauke</i>	<i>dekot, deko</i> <i>daukat, dauko</i> (Orozko)

	EZAN LAGUNTZAILEA		
8a	<i>bez, dezala, ezak, ezana, ezauz, zizan, nezan...</i>	<i>garbi esasus, sufri esasu, konta ninzean</i>	-
	AORISTO PERIFRASTIKOA		
9a	<i>erra zizan, gal nezan...</i>	<i>non eguin sidi, bior ekida, konta ninzea, astu sengia...</i>	gaixan, gaidxien, gaidxesan, gaidxiesan (egin laguntzailea Nor-Nork 3. p.sg/pl)
	AHALERA -KE GABEA (EGIN LAGUNTZAILEA)		
10a	<i>eskondu nei, ezin lei...</i>	<i>jan da(g)iz, es se(g)in gei emon, galdu ge(g)in, esan lei, esan leie</i>	nengi, lei, leiye

	Berrikuntzak		
	RS (1596)	Mikoleta (1653)	XX. eta XXI. mendeak
	ADITZ IZEN BERRIA -TUTEN		
1b	<i>-tzen (ugari) -etan: azterrietan, ulerretan, nekaetan... -ketan: beranketan</i>	<i>adituten, astuten, biortuten, gogaituten, elduteko, aginduten</i>	esetuten (Sartaldea)
	PARTIZIPIO (FORMA BURUTU) SINKOPATUA		
2b	-	<i>etor san (?)</i>	etor da, ekar du (Bizkaiko sartaldea + Legutio)
	ADIZKI JOKATUEN SINKOPAK		
3b	-	<i>naistot, iminikosu, bakar</i>	<i>eingosu, ikusikogu, bakisu</i>
	ADIZKIETAKO -N GALTZEA		
4b	<i>negia, zidi...</i>	<i>nindia, sã / san, doda, ebe...</i>	(Uribe Kosta)
	-EN- ANALOGIKOA LEHENALDIKO 1. P. SG.-EKO ADIZKIETAN		
5b	<i>neuen / neban, negia, nezan</i>	<i>nendua(n), nengia, ninzean</i>	nendun (Beg.) / neun (Buia) (UK, Txorierrri, Nerbioi, Orozko)

	EDUKI EDUN-EN KALTEAN		
6b	<i>euterren, ituten, asko badok - eugiarren, bagenduko, daukanari</i>	<i>falta bat dau seynbatan eve - nigas daucasun seuc daucas serren daucat</i>	<i>lotsa euki beldur euki (Mendebal osoa)</i>
	2. P. PL. BEREIZITA		
7b	<i>zagokez ezta(g)izu</i>	<i>egisu / egisue basengi / basengie</i>	<i>dosu / dosue sara / sarie saus / sausie</i>
	EDIN-EN ADIZKI ANALOGIKOAK		
8b	<i>bidi, ditean, din</i>	<i>din, dite, bidi</i>	<i>daiten, beite</i>
	-TEKE PLEONASTIKOA		
9b	-	<i>nisatekea, sintekea, zatekea - sinate, lisate</i>	<i>esin neintike, lettike, sentikes, leikittes (Buia) - leite, seinkite, leites (Begoña)</i>
	DA + -AN > *DEAN > DAN / DEN BEREIZITA		
10b	<i>dan</i>	<i>dan, den</i>	<i>dan</i>
	-Z NOR PLURALGILEA		
11b	<i>ditu / dituz</i>	<i>dau / ditu / ditus</i>	<i>dau / dittu(s)</i>
	-ZU + -Z > -UZ ERABATEKO DISIMILAZIOA		
12b	<i>il ezauz, indauz indauz</i>	<i>do(s)us, dauka(su)s, egida(s)us</i>	-
	-Z PLURALGILE PLEONASTIKOA		
13b	<i>dabilz</i>	<i>dabilsas bazagozaz</i>	<i>dabiltzes (Ipar-Sartaldea)</i>

MORFOSINTAXIA

Arkaismoak			
	RS (1596)	Mikoleta (1653)	XX. eta XXI. mendeak
	X-GAZ Y KOORDINAZIOA		
1a	<i>ogiagaz ura, oragaz eroen elikatura</i>	<i>Peru xauna deretxan bategaz, bere oseñ Alonso-en artean - dustia orraziagas</i>	-
	NREL: IZENA + PERPAUS ERLATIBOA + DETERMINATZAILEA		
2a	-	<u>onako trapu ikuzleak</u> <i>ekarri ditudanak</i> - <u>memoria ene</u> <i>gasaben <u>trapu</u> ikusleak eroan egis<u>anena</u></i>	-
	ZE + SUBJUNTIBOA/AGINTERA		
3a	<i>ezka ze akio, ze e(g)ikek, ze bez</i>	<i>se degidisula, se begi ori esan</i>	<i>koxi se deiñ axek eron se deion</i> (UK, Nerbioi Ibarra, Orozko)

Berrikuntzak			
	RS (1596)	Mikoleta (1653)	XX. eta XXI. mendeak
	MODUZKO PERPAUSAK: -(E)NA LEGEZ		
1b	<i>nai degun legez, azi din legez, demaen legez</i>	<i>dana legez errazoea, esan daroena legez, esan eroeala leges</i>	<i>ondoti joan dana leges, eldu sana legez</i> (Hego-sartaldea + Orozko)
	KAUSAZKO PERPAUSAK: ZE(REN) + ATZ.-IK GABE		
2b	<i>ze jaungoikoa dagok adi ze edozeinek dauko ze ilteko edo biziko gudura goakez ze on derexta</i>	<i>seren estosu biortuko seren besteok dira seren da dustis se enas segaiti enesat oneik dira</i>	<i>se ...</i> (Mendebal gehianean)

ZEHAR GALDERAK: BA-			
3b		<p>ba-: <i>adi sate badauke</i> <i>kalzerdiak punturik</i> <i>askaturik</i> - -an: <i>ekusu nor dagoan</i> <i>atetan</i> <i>eguna den ekusu /</i> <i>ekusteko eser falta den</i></p>	<p><i>estait akaba badeure</i> (Begoña) <i>estait etorri bada</i> (Begoña) (Bizkai gehianean)</p>

LEXIKOA: ERATORPENA

Berrikuntzak		
RS (1596)	Mikoleta (1653)	XX. eta XXI. mendeak
-LAN		
<i>hi <u>lako</u>a</i> <i>alan/<u>ala</u></i> <i>alango/<u>alako</u></i> <i>zelan/<u>nola</u></i> <i>zelango</i> <i>beralan</i>	<i>selan / nol<u>an</u> (nol<u>a</u>)</i> <i>selango</i> <i>edoselan</i> <i>orrelan</i> <i>orrel<u>ako</u></i> <i>alan</i> <i>alangoa</i>	<i>olan</i> <i>olangoa</i> <i>selan</i> <i>selangoa</i>
-TZUK		
<i>batzuk</i>	<i>batzuk, bitzuk, seintzuk</i>	<i>batzuk, bitzuk, zeintzuk, nortzuk</i> (Mendebal osoa)

LEXIKOA: ALDAERAK

Arkaismoak		
RS (1596)	Mikoleta (1653)	XX. eta XXI. mendeak
<i>agirtu</i>	<i>agirtu</i>	<i>agartu</i>
-	<i>amandre</i>	<i>amandrea</i>
<i>aren</i>	<i>arenegun</i>	<i>areñeun</i>
<i>arrautza</i>	<i>arrauntza</i>	<i>arrantzie</i> <i>arrauntza</i> (Nerbioi Ibarra/Orozko/Zeberio)
<i>bere</i>	<i>bere</i>	<i>be</i> <i>bere</i> (Ipar-sartalde/ Orozko)
<i>biortu</i>	<i>biortu</i>	<i>bior(tu)</i> (Ipar-sartalde, Arratia...)
<i>burdiâ</i>	<i>burdiña</i>	<i>burriñe</i>
<i>ebagi</i>	<i>ebagi</i>	<i>ebei</i>
-	<i>eskoea</i>	<i>eskoi/eskoiye</i>
<i>etxi</i>	<i>etxi</i>	<i>itxi</i>
<i>etse</i>	<i>etze</i>	<i>etzie</i>
-	<i>kinpulla</i>	<i>kunpillie</i> <i>kinpula</i> (Ipar-sartalde)
<i>suata</i>	<i>sugate</i>	<i>suetie</i>

Berrikuntzak		
RS (1596)	Mikoleta (1653)	XX. eta XXI. mendeak
-	<i>ara emen</i>	<i>emen/amen</i> <i>amen</i> (Mendebal osoa) <i>emen</i> (Nerbioi Ibarra/Orozko/Zeberio)
<i>guztia, duztia</i>	<i>dusti (gustia)</i>	<i>gustia</i> <i>duzti</i> (UK)
<i>ereztun</i>	<i>elestun</i>	<i>eleztun</i> (Arratia)
-	<i>frakak</i>	<i>frakak</i>
-	<i>gei emon</i>	<i>geitu</i> (Sartaldeak)
<i>ibini, (ifini), (imini)</i>	<i>imini</i>	<i>ifini</i> <i>imini</i> (Sartaldeak)
<i>ipirdi</i>	<i>ipir-, iperdi</i>	<i>iper-/eper-</i>
<i>itxadon</i>	<i>itxon</i>	<i>itxon</i>
<i>lelengo, lenaengo</i>	<i>lelengo</i>	<i>leengo</i> <i>lelengo</i> (Mendebal osoa)
<i>lloba “sobrino”</i>	<i>lloba</i>	<i>llobie</i>
<i>mîta</i>	<i>miña</i>	<i>miñe</i>
-	<i>sarratu</i>	<i>serratu</i> <i>zarratu</i> (Bizkaia)
-	<i>titare</i>	<i>titerie</i>
<i>ule</i>	<i>ulle</i>	<i>ullie</i>
<i>urun</i>	<i>urun</i>	<i>urune</i>
<i>uzen</i>	<i>usen</i>	<i>usena</i>

LEXIKOA: HITZ BEREZIAK

RS (1596)	Mikoleta (1653)	XX. eta XXI. mendeak
-	<i>abasusa</i>	<i>abasusie</i>
<i>aditu</i>	<i>aditu</i>	<i>aitu/aittu</i> (begiratu)
<i>aretx*</i>	<i>aretx</i>	<i>aretxa/aratxa</i> (zuhaitz)
-	<i>argizagi</i>	<i>argiseridxe</i>
-	<i>atzerengo</i>	<i>atzena</i>
<i>eusi</i>	<i>ausi</i>	<i>eusi/ausike</i>
-	<i>dendari</i>	-
-	<i>epetx</i>	<i>epetxie</i>
-	<i>firu</i>	<i>firue</i>
-	<i>iko</i>	<i>ikoa</i>
-	<i>iñarra</i>	<i>iñerrie</i>
-	<i>karran</i>	<i>karra eiñ</i>
<i>oratu</i>	<i>oratu</i>	<i>oratu</i> (Mendebal osoa)
-	<i>puiesa</i>	-
-	<i>pulluak</i>	<i>pulua</i>
-	<i>tornu</i>	<i>troñue</i>
-	<i>xarro</i>	<i>yarroa</i>

ONDORIO BATZUK: EZAUGARRIEN ESANAHIA

Goian **46 ezaugarri** orotara erakutsi ditugu

1. Desagertuz zihoazen arkaismoak (12):

- Euskara arkaikotik zetozen ezaugarri batzuk gorde zituen Mikoletaren hizkerak. Hala ere, galbidean zeudenez (beste ezaugarri batekin lehian), ezabatuz joan ziren ondoko mendeetan.
- FF-1a, IM-1a, IM-2a, IM-3a, AM-1a, AM-2a, AM-3a, AM-5a, AM-7a, AM-8a, MS-1a, MS-2a

2. Gorde diren arkaismoak (6):

- *Refranes y Sentencias*-en garaitik gaur arte mantendu diren ezaugarri zaharrak
- FF-2a, AM-4a, AM-6a, AM-9a, AM-10a, MS-3a

3. Berrikuntza zaharrak (6):

- *Refranes y Sentencias*-en dagoeneko gauzatuak ziren zenbait ezaugarriak (euskararen batasunetik aldentzen zirenak) gaurdaino iraun dute.
- FF-1b, FF-4b, FF-5b, IM-1b, IM-4b, MS-2b

4. Agertuz eta hedatuz zihoazen berrikuntzak (15):

- Mikoletaren eskuliburua inflexio-puntua izan zen garai zaharren eta modernoan artean; geroago garatuko ziren ezaugarri berri asko iradoki zituen.
- FF-2b, FF-3b, FF-4b, FF-6b, IM-2b, IM-3b, IM-5b, AM-1b, AM-3b, AM-5b, AM-6b, AM-7b, AM-11b, MS-1b, MS-3b

5. Betiko (edo) galdu ziren ezaugarri berriak (4):

- Bilboko edo inguruko ezaugarri bereizgarriak galdu ziren berezko euskararen indarrarekin batera.
- IM-6b, AM-4b, AM-10b, AM-12b

BIBLIOGRAFIA

- Lakarra, Joseba.** 1996. Refranes y sentencias (1596) Ikerketak eta edizioa. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Zelaieta, Angel.** Rafael Mikoleta Zamudio “Modo breve de aprender la lengua vizcaina”, Oihenart: cuadernos de literatura y lengua n°7 1988, 135-214.
- Gaminde, Iñaki.** Bilboko euskara aztertze materialak, FLV 1987, 207-250.
- Gaminde, Iñaki.** Orozkoko aditzak, FLV 41-42, 1983, 37-96.
- Zuazo, Koldo & Goiti, Urtzi.** 2016. Uribe Kosta, Txorierri eta Mungialdeko euskara. Bilbo: EHU.
- Zuazo, Koldo.** 2017. Mendebaleko euskara. Donostia: Elkar.
- Zuazo, Koldo.** 2014. Euskalkiak. Donostia: Elkar.
- Aldai, Gontzal.** Últimos restos del Aoristo Perifrástico en el euskera de Bilbao, FLV 2008, 405-417.
- Knörr, Henrike & Zuazo, Koldo.** 1998. Arabako Euskararen Lekukoak: Ikerketak eta testuak. Gasteiz: Eusko Legebiltzarra.